

ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ ҐЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

FACTORS OF FORMING GENDER CULTURE THEORY AND PRACTICE AMONG STUDENTS

У статті розкрито взаємодію зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначили становлення теорії та практики розвитку ґендерної культури студентів у 60-і роки ХХ – на початку ХХІ століття. З'ясовано, що розвиток ґендерної культури студентів як педагогічної теорії і освітньої практики відбувається під впливом різноманітних чинників, які визначили його особливості та тенденції на кожному з періодів, – історичних факторів. Їх взаємовплив визначив соціально-економічні, політико-правові, соціальні та демографічні фактори, що зумовили зміни у суспільній свідомості та вплинули на розвиток ґендерних відносин у суспільстві), історико-наукового (об'єднує фактори розвитку науки, панівні доктрини та методологічні підходи, а також соціокультурні та політико-ідеологічні фактори, міжнародне співробітництво у сфері науки і освіти, що вплинули на становлення теорії розвитку ґендерної культури) та історико-освітнього законодавства, на національного та національного рівнів, політико-ідеологічні настанови, глобалізаційні процеси у сфері освіти, співробітництво вищої школи та громадських організацій, а також організацію та зміст діяльності вищої школи, що вплинули на практику розвитку ґендерної культури студентів). У статті зазначено, що з 60-х років ХХ в Україні склалися передумови, обставини, що сприяли становленню теорії і практики розвитку ґендерної культури студентів, серед яких провідними є: ускладнення соціальних вимог до освітньої підготовки та розвитку особистості, що здобуває освіту; зміни в соціальних відносинах та суспільній свідомості громадян у країні, що супроводжувалися їх лібералізацією; суттєві соціально-політичні та економічні зрушення, що відбувалися у процесі переходу від тоталітаризму до демократії, супроводжувалися «розпадом ідеологій»

та пов'язаними з цим ціннісними трансформаціями.

Ключові слова: передумова, умова, педагогічна умова, фактор, суспільно-історичний, історико-науковий та історико-освітній контекст.

The article describes interaction between external and internal factors, which influenced the theory and practice of gender culture development among students in 1960s – at the beginning of 21st century. Gender culture development among students (both as pedagogical theory and educational practices) is formed by different factors during different periods; these factors could be named historical. Their reciprocal influence defined three contexts: socio-historical context (economical, political, legislative, social and demographic factors, which lead public consciousness to changes and influenced gender relations in society); historical scientific context (it unites development of scientific approaches and methods, socio-cultural and political ideology, international cooperation in science and education, which impacted the development of gender culture theory) and historical educational context (development of educational legislation on supranational and national levels, ideology, globalization processes in education, cooperation of universities and NGOs, organization and contents of universities' activity, which influenced students' gender culture). Since 1960s there were special conditions in Ukraine, which helped to form theory and practice of gender culture development among students. Social requirements to education process and to students themselves became more complicated. Social relations and public consciousness changed due to liberalization. Massive social, political and economical changes were lead by transition from totalitarian regime to democracy and were accompanied by collapse of ideology and transformation of values.

Key words: precondition, condition, pedagogical condition, factor, socio-historical, historical scientific and historical educational context.

УДК 378.015.3:305(477)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-1-3>

Ворвочка М.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного
педагогічного університету імені
Богдана Хмельницького

Бунчук О.В.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри педагогіки
і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Виникнення нової наукової теорії та практики зумовлюється різними зовнішніми та внутрішніми обставинами, а її розвиток – загальними закономірностями розвитку відповідної науки. Тому історико-педагогічна рефлексія теорії та практики розвитку ґендерної культури студентів вимагає виявлення:

- обставин, що передували появі історико-педагогічного явища (передумов);
- процесів, що пов'язані з ним у часі та просторі (історичні фактори);
- сталих напрямів, відносин, особливостей, що властиві його розвитку (тенденції);
- значення останніх, їх наслідків та перспектив подальшого розвитку (прогнози).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Передумова – це попередня умова існування, виникнення, діяння і таке інше чого-небудь [14, с. 178], це умова або обставина, сприятлива для виникнення деякого явища, розвитку яких-небудь подій.

Першою передумовою становлення теорії та практики розвитку ґендерної культури студентів стало ускладнення соціальних вимог до освітньої підготовки та розвитку особистості, що здобуває освіту. Переконавши підтвердження своєї думки ми знаходимо в положеннях освітнього законодавства України та окреслених ними меті та завданнях вищої освіти.

Другою передумовою ґенези теорії та практики розвитку ґендерної культури студентів

можна визначити зміни в соціальних відносинах та суспільній свідомості громадян у країні, що супроводжувалися їх лібералізацією. На початку 60-х років ХХ століття ці зміни зробили проблематичними традиційні моральні норми статевої поведінки, такі як: збільшення розриву між статевим і соціальним дозріванням; урбанізація суспільства та зменшення питомої ваги сім'ї як фактора соціалізації молоді; емансипація жінок і криза так званого «подвійного стандарту»: один – для чоловіків, інший – для жінок [6, с. 67]. Відбувалися глибокі зрушення у царині ґендерних відносин, що позначилися кризою радянського «ґендерного порядку» та заданих ним «ґендерних контрактів».

Третя передумова – суттєві соціально-політичні та економічні зрушення, що відбувалися у процесі переходу від тоталітаризму до демократії, супроводжувалися «розпадом ідеологій» та пов'язаними з цим ціннісними трансформаціями, завершилися змінами на карті світу.

Мета статті – розкрити взаємодію зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначили розвиток теорії та практики формування ґендерної культури студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактор – це умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища, чинник, «момент, суттєва обставина у будь-якому процесі, явищі» [10, с. 878]. У педагогіці фактор визначають як: «будь-яке педагогічне явище, що стало рушійною силою іншого явища» [3, с. 120]. Фактор постає причиною зміни та визначає її характер і окремі риси [1]. Поняття «фактор» має широкий обіг в історично-педагогічних дослідженнях. Поряд із ним українські педагоги-дослідники використовують також поняття «чинник» та «умова».

Так, І. Підласий вказує, що «причини, які впливають на перебіг і результати процесів, що відбуваються у вищій школі, прийнято називати факторами (дидактичними, організаційними, економічними і т. д.)» [12, с. 63]. На думку Є. Хрикова, на відміну від педагогічних умов, які створюються педагогами, фактори існують об'єктивно, незалежно від діяльності [15, с. 13]. Аналогічно М. Боритко [2] вважає, що, на відміну від «умов», які не відкидають можливості їх конструювання, поняття «фактор» означає більш об'єктивні обставини (їх можна лише прогнозувати).

Нам імпонує визначення О. Дубасенюк [4; 5], яка розглядає фактор як чинник, що визначає природу та побудову шуканого об'єкта дослідження, можливі причини відмінностей на різних його рівнях. До провідних чинників виховного процесу вчена відносить спільність історико-географічного походження, мову, культуру та традиції народу тощо.

Л. Штефан відокремлює суспільно-політичні (війни, революційні події, постійну зміну уряду та ін.), соціально-економічні (занепад промисловості

та сільського господарства, зростання дитячої безпритульності, масове зубожіння населення тощо) й організаційно-педагогічні (започаткування науково-дослідних установ, масове проведення психолого-педагогічних з'їздів, випуск науково-педагогічної літератури та періодичних видань тощо) чинники розвитку соціальної педагогіки як науки [16, с. 29].

В. Кохан, аналізуючи трансформаційні процеси у науково-технологічній сфері сучасної України, виокремлює три групи факторів, які гальмували їх у минулому: чинники, викликані історично зумовленим відставанням нашої країни від розвитку країн Європи (пізнє звільнення від феодалізму, масові втрати людей у війнах, а також за часи сталінських репресій та голодоморів); чинники, пов'язані з організацією науки в країні (незалежне одне від одного формування науки та інститутів Академії наук, відгородження фундаментальної науки від виробництва через прикладні галузеві інститути, неналежний рівень фінансування вітчизняної науки); чинники, пов'язані з формуванням як особистості наукового працівника, так і наукової спільноти в цілому (репресії, еміграція, ідеологічний тиск тощо) [7, с. 61].

У сучасній історії науки виокремились дві концепції щодо рушійних чинників наукового розвитку – екстерналізм та інтерналізм. Інтерналістська концепція головне значення надає внутрішнім, іманентним науці факторам. За такого підходу розвиток науки постає у вигляді руху ідей, понять, теорій, за внутрішньою логікою їх розвитку або зміни типів мислення, що відбувається стрибкоподібно. Цей процес так чи інакше пов'язаний зі зміною філософських ідей та концепцій. Інтерналізм фіксує наявність і зовнішніх чинників – економічних, соціокультурних, які можуть або заважати, або сприяти науці; проте жодного впливу на внутрішню структуру наукового знання, його проблематику та підхід до вирішення наукових завдань вони надати не можуть. У своїх крайніх формах така позиція призводить до абсолютизації відмінностей інтелектуальних і культурно-історичних, соціальних аспектів розвитку науки. Згідно з екстерналістською концепцією, каталізаторами еволюції науки є зовнішні фактори – соціально-економічні та культурно-історичні. Екстерналістський підхід дав змогу розкрити історичну зумовленість наукового розвитку, виявити, проаналізувати нові аспекти та включити нові чинники у моделі, що його пояснюють. Разом із тим ці моделі були занадто спрощеними та прямолінійними, адже виводили найскладніші елементи науки: її зміст, теми, методи, ідеї та гіпотези безпосередньо із зовнішніх причин, ігноруючи особливості науки як духовного виробництва, специфічної діяльності з отримання, обґрунтування та перевірки об'єктивно істинного знання. Нині вже очевидно, що наука не може розглядатися ні як явище, цілком замкнене в собі,

чи навпаки, цілком підлегле зовнішнім чинникам [8, с. 198–200]. Сучасні дослідники прагнуть зрозуміти взаємодію і взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку науки, що ведуть до виникнення нових ідей, методів і теорій, і в педагогіці також.

У радянські часи, вказував Є. Хриков, провідним зовнішнім чинником розвитку науки поставав ідеологічний фактор, що «порушувало логіку розвитку педагогічної науки та призводило до формалізації науки; її внутрішні чинники, пов'язані із самоорганізацією, переставали діяти». Це стримувало розвиток педагогічної науки. Таким чином, учений вказує, що зовнішні та внутрішні чинники розвитку педагогіки міцно пов'язані. «Зовнішні чинники можуть впливати на розвиток педагогічної науки тільки завдяки впливу на науковців... Але водночас науковець є активною людиною зі своїми науковими інтересами та мотивами діяльності, яка не підлягає повному зовнішньому управлінню». До внутрішніх чинників розвитку педагогічної науки Є. Хриков відносить: рівень накопичених педагогічних знань; логіку розвитку педагогіки; наявність підготовлених науковців; методологічні засади педагогіки; галузеву структуру педагогіки; парадигмальну організацію науки; стосунки у науковому товаристві; до зовнішніх: об'єктивні потреби виховання; рівень розвитку суміжних наук; умови діяльності науковців; суспільний престиж педагогічної науки; законодавчу базу системи освіти; державні та міжнародні освітні програми; державне та інші види фінансування науки, гранти на проведення педагогічних досліджень [15].

У своєму дослідженні ми розкриємо взаємодію зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначили розвиток теорії та практики формування ґендерної культури студентів.

Спільною рисою, що визначила специфіку впливу історико-педагогічних факторів розвитку теорії та практики формування ґендерної культури студентів вищої школи, став андроцентризм мови, культури, соціальних практик, наукових дискурсів, вбудований в усі соціальні інститути і в систему освіти.

Якщо передумови – це попередні обставини, умови, за яких виник феномен, що йому дали поштовх, то подальша еволюція феномена відбувається завдяки впливу певних історичних факторів, характеристика яких є важливим завданням історико-педагогічного дослідження. Історичні фактори (історичні умови) – це зовнішні реалії певного історичного часу та простору, в яких розвивається і функціонує педагогічна система, що визначають її особливості (Д. Молоков) [9]. Дослідники розглядають їх комплексно, враховуючи впливи на досліджуваний феномен різних соціальних інститутів.

Контекстуальні чинники розвитку освіти наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття А. Сбруєва сформулювала у таких площинах, як:

– макроекономічна: глобалізаційні тенденції розвитку світової економіки та ринку праці окреслюють конкурентоспроможність національної економіки як пріоритетну детермінанту розвитку національної освіти;

– економічна: в умовах формування економіки знань освіта постає продуктивною силою, яка створює одну з найвагоміших складових частин блага націй – людський капітал. Це висуває якісно нові вимоги до професійної підготовки та застосування якісно нових форм контролю за досягненням централізовано визначених її цілей;

– макрополітична: глобалізаційна політика розвинених країн визначає пріоритетну підтримку ринкових стратегій освітніх реформ;

– соціально-політична: переважання неоліберально спрямованого політичного курсу в діяльності як консервативних, так і демократичних партій;

– соціальна: а) подовження термінів обов'язкового навчання створює якісно нові проблеми психологічного, етичного, фінансового, куркульярного характеру; б) токсичне соціальне середовище; в) концентрація бідного, не досить освіченого населення в центрах мегаполісів; г) зростання рівня вимог до освітніх послуг, зумовлене підвищенням економічного та освітнього рівня середнього класу; г) зниження рівня політичної та соціальної активності молоді, зростання індивідуалізму, фрагментованості та ізоляції в сучасному суспільстві;

– демографічна: а) зниження народжуваності та збільшення кількості людей похилого віку зменшує зацікавленість громадян у програмах розвитку та реформування освіти; б) активізація міграційних процесів зумовлює диверсифікацію освітніх потреб населення; в) зростання кількості бідного населення створює додаткові фінансові та педагогічні проблеми в діяльності державних шкіл;

– інформаційно-технологічна: нові освітні можливості зумовлені більшою доступністю знань (дистанційне навчання, розширення навчального середовища, можливість навчання вдома, розширення можливостей для професійно-педагогічного спілкування, утворення освітніх мереж тощо) і породжені ІКТ нові проблеми (нерівні можливості доступу до ІКТ, розрив між поколіннями фахівців у рівні опанування ІКТ, недостатній рівень програмного забезпечення шкіл тощо);

– макроосвітня: міжнародні виміри якості знань як детермінанти національної освітньої політики;

– соціально-освітня: суспільна зацікавленість у результатах діяльності освітньої системи призводить як до активного втручання в діяльність школи різних суспільних груп, так і до активізації участі школи в справах громади;

– професійно-освітня: якісні зміни умов праці педагогів та вимог до них [13, с. 38–44].

У дослідженні Г. Петручені [11] виокремлено п'ять груп чинників, що взаємно впливали на формування ґендерної культури пізньорадянського студентства:

– соціально-демографічні процеси в країні – затвердження ідеалу малодітної сім'ї; погіршення реалізації радянською сім'єю соціальних функцій; подвійна зайнятість жінок у суспільному виробництві та у сім'ї; зміна способу життя суспільства, кардинальна переоцінка цінностей у суспільстві, в сім'ї та у жінок; «криза маскулінності» («криза батьківства»); розбалансованість процесів ставово-рольової ідентифікації;

– розвиток та криза радянського ґендерного порядку та пов'язаних з ним офіційних ґендерних контрактів «матері, що працює» і «трудівника-захисника». В умовах проголошеної рівності статей держава постає в патріархатній протекції стосовно жінок, що розглядаються як особлива «державно-залежна» група громадян через своє «природне призначення»;

– зміни у суспільній свідомості, що вплинули на проблематичність традиційних моральних норм статевої поведінки;

– системна розробка проблем взаємин статей у суспільних науках, які ставали основними постачальниками державної міфології і ґендерної зокрема. Розвідки, що розпочалися у вітчизняній науці, торкалися лише окремих аспектів ґендерної проблематики. У психолого-педагогічних дослідженнях це медично-гігієнічні та психологічно-фізіологічні аспекти статевого дозрівання, морально-етичні проблеми статевого виховання та взаємин статей та підготовка молоді до особистісного життя і шлюбно-сімейних відносин. Ці дослідження віддзеркалюють ставово-рольовий (соціостатевий) підхід, що у сучасній педагогіці часто ототожнюють з ґендерним;

– середовище та педагогічний процес закладу освіти – вища школа відтворювала парадокси етакратичного радянського ґендерного порядку через зміст навчання та організацію середовища закладу освіти.

Ми розглядаємо фактори становлення теорії та практики розвитку ґендерної культури студентів у таких контекстах, як:

– суспільно-історичний, що охоплює економічні, політико-правові, соціальні та демографічні фактори, що зумовили зміни у суспільній свідомості та вплинули на розвиток ґендерних відносин у суспільстві;

– історико-науковий, що охоплює фактори розвитку науки, панівні доктрини та методологічні підходи, а також соціокультурні та політико-ідеологічні фактори, міжнародне співробітництво у сфері науки і освіти, що вплинули на становлення теорії розвитку ґендерної культури;

– історико-освітній, що охоплює такі фактори: розвиток освітнього законодавства, політико-ідеологічні настанови, глобалізаційні процеси у сфері освіти, співробітництво вищої школи та громадських організацій, а також організацію та зміст діяльності вищої школи, що вплинули на практику розвитку ґендерної культури студентів.

Висновки. Отже, розвиток ґендерної культури студентів вищих навчальних закладів України в 60-х роках ХХ – на початку ХХІ століття та його становлення як педагогічної теорії та освітньої практики виявилось малодослідженою проблемою, висвітлення якої є актуальним для сучасної української освіти.

З 60-х років ХХ в Україні склалися передумови, обставини, що сприяли становленню теорії і практики розвитку ґендерної культури студентів: ускладнення соціальних вимог до освітньої підготовки та розвитку особистості, що здобуває освіту; зміни в соціальних відносинах та суспільній свідомості громадян у країні, що супроводжувалися їх лібералізацією; суттєві соціально-політичні та економічні зрушення, що відбувалися у процесі переходу від тоталітаризму до демократії, супроводжувалися «розпадом ідеологій» та пов'язаними з цим ціннісними трансформаціями. Розвиток ґендерної культури студентів як педагогічної теорії і освітньої практики відбувався під впливом різноманітних чинників, які визначали його особливості та тенденції на кожному з періодів та етапів, історичних факторів. Їх взаємовплив визначив своєрідність суспільно-історичного, історико-наукового та історико-освітнього контекстів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога. 2000. URL: <http://didacts.ru/dictionary/1010>.
2. Борытко Н.М. В пространстве воспитательной деятельности : монография. Волгоград : Перемена, 2001. 181 с., с. 18.
3. Воронин А.С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике : учебное электронное текстовое издание. Екатеринбург, 2006. 135 с.
4. Дубасенюк О.А. Виявлення закономірностей професійної виховної діяльності педагога загальноосвітнього закладу як чинника особистісного зростання суб'єктів освіти. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 249–261.
5. Дубасенюк О.А. Психолого-педагогічні фактори професійного становлення вчителя. Житомир : Житомир. держ. пед. ін-т, 1994. 260 с.
6. Кон И.С. Половая мораль в свете социологии. *Советская педагогика*. 1966. № 12. С. 64–77.
7. Кохан В.В. Трансформаційні процеси у науково-технологічній сфері сучасної України. *Релігія та Соціум*. Часопис. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. № 1(3). С. 160–165.

8. Микешина Л.А. Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учебное пособие. Москва : Прогресс-Традиция: МПСИ : Флинта, 2005. 464 с.

9. Молоков Д.С. Теоретико-методологические основы педагогической историографии.

10. Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego. V. Płock, 2013. С. 127–133. URL: http://mazowsze.hist.pl/43/Rocznik_Towarzystwa_Naukowego_Plockiego/1008/2013/36670/.

11. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова Москва : АЗЪ, 1993. 960 с.

12. Петрученя Г.Г. Умови та чинники формування гендерної культури радянської студентської молоді у 60–80-ті роки ХХ століття: історично-педагогічний аспект. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»* / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2012. № 3. С. 180–185.

13. Підласий І.П. Поглиблення євроінтеграції української системи вищої технічної освіти : навчальний посібник / І.П. Підласий, А.І. Підласий. Електрон. текстові дані. Черкаси : ЧДТУ, 2010. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 123 с.

14. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка : навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. 320 с., с. 160.

15. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід (голова) та інші. Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Т. 6: П–Поїти. Київ : Наук. думка, 1975. 832 с.

16. Хриков Є.М. Педагогічні умови як складова частина наукових знань. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 11–15.

17. Штефан Л.А. Становлення та розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні (20-ті – 90-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків, 2003. 43 с.